

У рамках даної роботи ми лише окреслили основні питання щодо функціонування політичного міфу в часи Третього рейху, зокрема міфу про фюрера, це дає можливість в подальших наукових розвідках вивчити діяльність провідних нацистських функціонерів по створенню міфів, роль пропагандистського апарату НСДАП у їх поширенні, а також сприйняття цих міфів населенням Німеччини.

Джерела та література

1. Филатов М.Н. Нацистские мифы вчера и сегодня. Критика литературно-политических спекуляций нацизма и неонацизма. – Алма-Ата, 1978.
2. Пленков О.Ю. Мифы нации против мифов демократии: немецкая политическая традиция. – СПб., 1997.
3. Пленков О.Ю. Третий Рейх. Нацистское государство. – СПб., 2004.
4. Давлетов О.Р. НСДАП на шляху від „народного руху” до політичної партії „нового типу”: прорив до влади (1919-1933 рр.). – Запоріжжя, 2007.
5. Kershaw I. Der Hitler-Mythos, Volkmeinung und Propaganda im Dritten Reich. – Stuttgart, 1980.
6. Bärsch, C. –E.. Die Politische Religion des Nationalsozialismus. Die religiöse Dimension der NS-Ideologie in den Schriften von Dietrich Eckart, Joseph Goebbels, Alfred Rosenberg und Adolf Hitler. – München 1998.
7. Bärsch, C.-E.. Erlösung und Vernichtung, Dr phil. Joseph Goebbels, Zur Psyche und Ideologie eines jungen Nationalsozialisten 1923 – 1927. – München 1987.
8. Dörner A. Politischer Mythos und symbolische Politik. Der Hermannmythos; zur Entstehung des Nationalbewußtseins der Deutschen. – Hamburg, 1996.
9. Behrenbeck Sabine, Der Kult um die toten Helden, Nazionalsozialistische Mythen, Riten und Symbole. – Greifswald, 1996.
10. Barth E.. Joseph Goebbels und die Formierung des Führer-Mythos 1917 bis 1934. – Erlangen und Jena, 1999.
11. Verordnung über die Aufbauten des Reichsministeriums für Volksaufklärung und Propaganda. Vom 30 Juni 1933// Reichsgezetztblatt. 5 Juli 1933. – Teil 1. – № 75.
12. Політологічний енциклопедичний словник / Ю.Шемшученко. – К., 1997.
13. Шестов Н.И. Политический миф теперь и прежде. – М., 2005.
14. Пивоев В.М. Философия и психология политики. – Петрозаводск, 1991.
15. Гитлер А. Моя борьба. – Ашхабад, 1992.
16. Knorr G. Hitlers Helfer. – Berlin, 1999.
17. Ржевская Е.М. Геббельс. Портрет на фоне дневника. – М., 2004.
18. Энциклопедия третьего рейха. – М., 2000.
19. Брамштедте Е. и др. Йозеф Геббельс. Мефистофель усмехается из прошлого. – Ростов-на-Дону, 2000.
20. Буллок А. Гитлер и Сталин: Жизнь и власть: Сравнительное жизнеописание: в 2 т. – Смоленск, 1994. – Т.2.
21. Желев Ж. Фашизм. Тоталитарное государство. – М., 1991.
22. Speer A. Erinnerungen. – Berlin, 1969.

Summary

The article is dedicated to the problems of national-socialistic mythological creative work. The main functions of political myth, propagation of "Führer-myth" by Nazi propaganda and the role of Ministry of Propaganda of the Third Reich Joseph Goebbels in this process are covered in the article.

О. М. Казакова

ВПРОВАДЖЕННЯ НАЦИСТСЬКОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ ОСВІТИ НА ОКУПОВАНИХ ПОЛЬСЬКИХ ЗЕМЛЯХ (вересень 1939 р. – червень 1941 р.)

Понад 60 років однією з найбільш цікавих тем для дослідників залишається Друга світова війна. Це стосується майже усіх її аспектів. Неабиякого значення набуло вивчення проблем, пов'язаних з розробкою та впровадженням окупаційної політики нацистської Німеччини. Поряд з тим не достатньо розкрито місце та вплив освітньої діяльності нацистів на процес встановлення «нового порядку» на окупованих польських територіях.

У цій статті автор намагалась показати, що саме освітня діяльність нацистських функціонерів була вагомим засобом ідеологічного впливу на польське населення та відігравала суттєву роль у функціонуванні окупаційного режиму.

У реалізації нацистських намірів встановлення “нового порядку” на окупованих польських землях значне місце відводилося культурі та освіті. Політика верхівки нацистської Німеччини в цих сферах мала вирішити завдання встановлення тотального контролю над духовним життям польського населення.

В основі цієї політики була ідеологічна доктрина Гітлера про расову перевагу німецької нації, що ґрунтувалась, перш за все, на її культурній вищості. Всі інші культурні надбання і цінності, як нижчі, не заслуговували на увагу і підлягали усуненню. Тому на території Генерального Губернаторства і “приєднаних” до рейху польських землях закривалися усі культурно-освітні установи, вищі та середні навчальні заклади, знищувалися та грабувалися пам’ятки історії та культури, влаштовувалися масові акції зі знищення польської інтелігенції та також церковнослужителів.

Заходи нацистських окупантів з ліквідації польської культури здійснювалися в декілька етапів. На першому з них була заборонена діяльність всіх культурних, наукових, громадських організацій та союзів.

З метою знищення польської культури німецька влада розпочала ліквідацію польської системи освіти. Ця політика не була єдиною, як в теоретичних розробках, так і практичній реалізації, мала ряд локальних відмінностей як на “приєднаних” до рейху територіях, так і в Генерального Губернаторства.

В перші місяці окупації вона призвела до значного скорочення чисельності шкіл, учнів та вчителів. Розпорядження про закриття шкіл, звільнення вчителів з’явилися вже в період управління польськими територіями військової адміністрації. Так, 20 вересня 1939 року Артур Грайзер на підпорядкованій йому території видав два розпорядження - про звільнення польських вчителів та введення у всіх школах, як громадських, так і приватних обов’язкового предмета німецької мови [1, с.7]. Скорочення чисельності польських шкіл було досить значним. Так, на всій території губернаторства функціонувало у жовтні 1939 року лише 30 % польських довоєнних шкіл [2, с.32]. У ряді міст, таких як Ясло, Кросно, Броцав, Санок, Горлице на жовтень-листопад 1939 року чисельність учнів скоротилася до 39 % від загальної кількості на той же час у 1938 року, а вчителів - до 42 % [2, с.123].

Німецькою окупаційною адміністрацією були закриті всі вищі навчальні заклади на польських територіях. Зокрема, Познанський університет, Ягелонський університет у Кракові, інститути, духовні академії. Практично повністю була ліквідована середня школа. Викладацький склад вищих та середніх навчальних закладів поповнив численний загін польських безробітних в роки Другої світової війни.

Замість ліквідованої системи польської освіти нацистська окупаційна адміністрація запропонувала свою. Основою нововведеної німецької освітньої системи для польського населення стала початкова школа. 9 жовтня 1939 року за розпорядженням А.Грайзера в окрузі Край Варти створювалися окремі школи для польських дітей [3, с.45-56]. У них пропонувалося навчання лише читанню, письму та рахуванню. Викладати в цих школах повинні були німці і лише в окремих випадках – поляки, саме викладання повинне було вестися тільки німецькою мовою. Рейхсфюрер Г.Гімлер, будучи імперським комісаром зі зміцнення німецької нації, принципи окупаційної політики стосовно освіти на польських територіях виклав так: “... для польського населення на Сході потрібно дозволити освіту не вище 4-х класів, щоб місцеві жителі могли лише рахувати до 500, писати прізвище і знати закон божий та щоб вони поважали німців. Все інше заборонялося” [4, с.323]. У кожному польську школу призначався державний комісар, яким зазвичай був вчитель-німець.

На території Генерального Губернаторства питання стосовно польської освіти було врегульовано постановою уряду Г. Франка від 31 жовтня 1939 року [5, с.118]. Згідно з нею польські початкові школи мали право на існування, але в них категорично заборонялось вивчати польську мову, історію, географію. Такі навчальні заклади, як гімназії та ліцеї ліквідувалися. Взагалі політика щодо шкільної освіти була підпорядкована головній меті окупаційної влади – перетворенню поляків в робочу силу. А їхні діти розглядалися як “резерв робочої сили”, їм цілком свідомо пропонувався мінімум необхідних знань. Так, один із гауляйтерів на “приєднаних” польських землях Артур Грайзер заявив, що лише необхідність використовувати поляків як робочої сили, а підрастаюче покоління – як резерву робочої сили змушує навчати польських дітей німецькій мові [4, с.322-323]. У його циркулярі визначалися межі “необхідних для роботи знань” – володіння німецькою мовою настільки, щоб без труднощів розуміти усні накази за місцем роботи і читати короткі друковані або ж написані інструкції стосовно роботи, обслуговування машин, знати елементарні арифметичні дії. В останньому класі польським учням приписувалося дати уявлення про Європу, підкресливши при цьому “панівне становище Німеччини на європейському континенті” [6, с.35].

Політика окупантів у сфері освіти на “приєднаних” до рейху польських територіях мала дещо диференційований підхід, проводилася з урахуванням особливостей кожного рейхсгау. В імперській провінції Сілезія вона була не такою жорсткою, як у Краї Варти та Познані. Тут був частково виконаний циркуляр міністра освіти П.Руста від 16 липня 1940 року про створення для поляків всезагальних початкових шкіл з польською мовою навчання та польськими вчителями [7, с.178]. У Краї Варти цей міністерський циркуляр саботувався, школи для польських дітей з рідною мовою викладання не були створені. Такий стан був пов’язаний перш за все з політикою онімечення на цих територіях. У рейхсгау Сілезія навпаки здійснювалася політика спрямована на відокремлення її мешканців від решти населення. Під час окупації тут існувала шестикласна загальна школа для польських дітей з рідною мовою навчання. Шкільний вік польських дітей був від 7 до 14 років. За даними німецьких окупаційних

властей, незважаючи на неовов'язковість шкільного навчання для польських дітей, школу відвідувало 70-80 % із них [7, с.180]. Кількість уроків у початкових класах дозволялася не більше 12 годин на тиждень. Значним недоліком у початковій освітній системі Сілезії була практично повна відсутність підручників, навчальних планів та програм, нестача кваліфікованих вчителів [8, с.571].

Крім того, за свідченням німецьких джерел, відвідування школи різко погіршувалося у зимовий період через "відсутність одягу, взуття у дітей" [9, арк.26]. Всі ці обставини робили неможливим отримання польськими дітьми та молоддю повноцінних знань.

На відміну від скорочення чисельності польських загальноосвітніх початкових шкіл, підтримувався розвиток середніх професійних. До цього німецьку владу спонукала потреба у кваліфікованих робітниках та спеціалістах. Такі професійні школи для поляків були відкриті вже в 1939/1940 навчальному році. В одній лише Варшаві їх діяло 54. Ця кількість була значно меншою, ніж у довоєнній Польщі, коли чисельність подібних шкіл тут складала 193 [10, с.180]. За аналогією до системи освіти, що діяла на той час в нацистській Німеччині, на окупованих польських землях вводилося три типи професійних шкіл: обов'язкові, середні та вищі. Обов'язкові професійні школи відвідувала молодь один раз на тиждень, а в інші дні працювала за фахом. Навчальний процес в такій школі тривав 7 годин. За фахом це були школи сільськогосподарського, торгівельного або промислового напрямків.

У фахових школах середнього типу навчання велося щодня і продовжувалося три роки (в сільськогосподарських - один рік). У фахових школах вищого типу навчання тривало 1 або 2 роки. Вони були відкриті для молоді, що закінчила середню фахову школу і пройшла відповідну практику або закінчила польську чотирирічну гімназію (ще до окупації) та пройшла однорічну практику [5, с. 161].

У професійних школах вивчали лише фахові предмети, крім того одну годину відводили для викладання релігії та 2 години для німецької мови щотижня. Велике значення надавалося практичним заняттям, які проводилися навіть в період літніх канікул.

Молодь повинна була працювати на небезпечних для життя об'єктах, зокрема, на рудниках, де були відсутні елементарні правила з техніки безпеки. Обсяг роботи учнів спеціальної школи дорівнював обсягу роботи некваліфікованого робітника у відповідній галузі. Навчання в цих школах було платним, причому належало платити і за вступні іспити. У правилах прийому до школи було записано, що єдиною повинністю учнів є суворе дотримання шкільного розпорядку та регулярна оплата навчання. Учня таких шкіл заборонялося ходити в кіно, театр, на концерти і т. ін. Вони не мали права створювати шкільні організації, товариства, гуртки [11, с.159].

Рівень більшості професійних шкіл був низьким через брак відповідних кваліфікованих вчителів та нестачу фінансування з боку німецької адміністрації. У дівчат, що проживали на польських територіях, можливості навчання у подібних школах були значно нижчими, ніж у юнаків. Для них була в основному доступна система обов'язкових професійних шкіл з сільськогосподарським та ремісничим (головним чином, кравецьким) нахилом. У зв'язку з колонізацією польських земель для дівчат були відкриті однорічні школи домашніх господарок. У цих школах давалися всі необхідні знання для роботи домашньої прислуги. Крім того, велика увага приділялася городництву, догляду за сільськогосподарськими тваринами [12, с.158]. Чисельність професійних шкіл збільшувалася у зв'язку зі зростаючою потребою у кваліфікованій робочій силі. При цьому вказані вище недоліки не усувалися.

Найгірше складалися справи з одержанням польським населенням вищої освіти. У перші місяці окупації поляки не мали ніяких можливостей для навчання у вищих закладах освіти, через їх закриття. Починаючи з середини 1940 року польські студенти отримали обмежені можливості для одержання вищої освіти на території рейху та "приєднаних" до нього територіях. За розпорядженням німецької влади на польських землях почали відкривати німецькі вищі навчальні заклади. 27 квітня 1941 року відбулося відкриття імперського університету у Познані (Рейхсуніверситет), ректором якого став Пітер Карстенс [13, с.227]. На момент відкриття університет нараховував 191 студента. В наступні семестри кількість студентів збільшилася, одночасно розширився і викладацький склад (літній семестр 1943 року: 744 студенти та 110 викладачів). Професори та доценти рейхсуніверситету були представлені двома групами: із різних земель рейху та з Прибалтики. Навчальний процес в університеті мав політичний відтінок і включав відповідні курси лекцій: "Про німецьке планування поселень", "Про національну боротьбу". Крім того, у плані устрою майбутнього університету, викладеному в доповідній записці міністерству науки, майбутній куратор університету Ханс Штрант пропонував створити цілий ряд "нового типу" навчальних кафедр, а саме: "Расової політики", "Аграрної історії та історії переселень", "Історії селянства та економіки", "Історії духу та віри" [14, с.189]. Освітня система на польських землях була остаточно впорядкована лише в середині 1940 р.

Таким чином, нацистська окупаційна політика у сфері освіти ґрунтувалася на ідеологічній доктрині Гітлера про неповноцінність слов'янських народів, заздалегідь приречених на поневолення. Наступ на культуру польського народу мав витравити із свідомості національну самобутність та гідність. Закривалися культурно-освітні установи, насамперед вищі і середні навчальні заклади, розграбовувалися пам'ятки історії та культури. Замість цього насаджувалася німецька система освіти, спрямована на надання наймінімальніших знань, необхідних для використання трудового потенціалу польського населення. Розвиток культури поляків був можливим лише в нелегальних умовах.

Джерела та література

1. Śledziński P. Ich komme aus Polen. – Londyn, 1943.
2. Gutschaw N.-K. Vernichtung und Istoria. Stadtplanung Warschau 1939 – 1945. – Hamburg, 1994.
3. Europa unterm Hakenkreuz: Die Okkupationspolitik in Polen (1939 – 1945). Achtbändige Dokumentened / Hersg. von W. Schumann, L. Nestler. – Berlin, 1989.
4. Duskryminacja polaków w Wielkopolskie w okresie okupacji hitlerowskie. / Cr.Łuczak. – Poznań, 1966.
5. Król Eu. Politika hitlerowska wabes czkolnictwa polskiego na terenie Generalnej Guberni (1939 – 1945). – Warszawa, 1979.
6. Banasiewicz M. Polituka naukova i oświata hitlerowskich Niemies na Ziemiach polskich „wcielonych” do Trzeciej (1939 – 1945). – Poznań, 1980.
7. Kleßmann Ch. Die Zerstörung des Schulwesens als Bestandteil deutschen Okkupationspolitik im Osten am Beispiel Polens // Erziehung und Schulung im Dritten Reich. – T. 1. – Stuttgart, 1980.
8. Krafczyk E. Deutsche Besatzung und polrische Schulwesen Posen 1939 – 1945 // Nordost-Archiv N.F. – 1995. – № 1.
9. ДАРФ. – Ф. 7445. – Оп. 1. – Спр. 1709.
10. Hellwig I. Pädagogik unter der Okkupation-Schulwesen und Wissensehaft in Polen 1939 – 1945 // Pädagogen und Pädagogik im Nationalsozialismus. Ein unerledigtes Problem der Erziehungswissenschaft. – Frankfurt u.a., 2003.
11. Matusak P. Edukacja i kultura Polski Podziemnej 1939 – 1945. – Siedlce, 1997.
12. Röhr W. Die faschistische Okkupationspolitik in Polen 1939 – bis 1945 und die Stellung dieses Landes in den Plänen für eine «Neuordnung» Europas // IWG. – 1999. – № 3.
13. Wroblewska T. Die Rolle und Aufopaben einer nationalistischen Universität in den sogenannten östlichen Reichsgebieten am Beispiel der Reichsuniversität Posen 1941 – 1945 // Informationen zur Erziehungs- und bildundshistorischen Forschung. – 1980. – № III.
14. Goguel R. Die Bedeutung der „Reichsuniversität Posen“ für die Germanisierungspolitik im zweiten Weltkrieg // Wissenschaftliche Zeitschrift der Humboldt-Universität zu Berlin. – 1968. – № 2.

Summary

The article is devoted to the problem of organization the system of education on the occupied Polish lands. The main directions, peculiarities and results of education police are characterized. Nazi policy in Poland in the sphere of education is analyzed in the period of September 1939 – June 1941.

Л. В. Коваленко

ВІДНОСИНИ США І НІМЕЧЧИНИ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ СТАВЛЕННЯ ДЖ. БУША-СТ. ДО ПРОБЛЕМИ ОБ'ЄДНАННЯ ФРН ТА НДР (1989-1990 РР.)

Стрімке зближення ФРН та НДР на рубежі останнього десятиліття ХХ ст. поставило на порядок денний питання політико-дипломатичного врегулювання зовнішніх аспектів об'єднання Німеччини, зміни позицій німецьких держав, країн–переможниць в Другій світовій війні. Важливість забезпечення майбутньої безпеки в Європі, економічного та політичного співробітництва сприяли невтомній увазі світової спільноти щодо плину подій в цьому регіоні, зміни власних зовнішньополітичних курсів.

Розглядаючи процес вивчення даних проблем в сучасній українській історичній науці, хотілося б відмітити наявність корпусу робіт, присвячених загальним питанням об'єднання Німеччини (серед яких праці Грабарчука Г.О. [1], Кудряченка А.І. [2], Мартинова А.Ю. [3], Харченка І.І. [4] та ін.). Проте, зовнішній бік проблеми єднання ФРН та НДР досі залишається поза полем зору фахівців.

Певні здобутки отримані в сфері дослідження розвитку політики США щодо Німеччини (в рамках дослідження східноєвропейської політики Сполучених Штатів в дисертаційних дослідженнях Бессонової М.М. [5], Гончар Ю.Б. [6], Турчака Н.І. [7] тощо). Винятком в даному відношенні є наукова праця Лакішика Д.М., яка відкрила в українській історіографії спеціалізоване вивчення зовнішньополітичної сторони об'єднання Німеччини, звертаючи увагу на американо-німецькі відносини 80 – 90-х років ХХ ст. [8].

За умов недостатнього висвітлення питання розробки офіційної політики адміністрації США щодо об'єднання Німеччини, її впливу на трансформацію німецького курсу автор даної статті вважає за потрібне зробити спробу знайти відповіді на наступні запитання: коли розпочався розгляд проблеми об'єднання Німеччини в Білому домі, наскільки розходилося бачення векторів об'єднувального процесу між Бонном та Вашингтоном, яку позицію щодо членства об'єднаної Німеччини в НАТО та вирішення „кордонних питань” займав президент США Джордж Буш-ст.

Виникнення проблеми об'єднання Німеччини на порядку денному США вітчизняні дослідники в багатьох випадках починають відраховувати від подій осені 1989 р. (з моменту падіння Берлінської стіни 9 листопада 1989 р. або виступу Гельмута Коля з програмою „10 пунктів” 28 листопада 1989 р.) і